

Організація освітнього простору у закладі дошкільної освіти і школі: проблеми і перспективи: зб. науково-метод. праць в 2- ч. Ч.2 / за заг. ред. О.О.Максимова, М.А.Федорової. – Житомир: ФОП Левковець, 2020. – С. 15-20.

Рудницька Н.Ю.,

доцент кафедри дошкільної освіти та

педагогічних інновацій

Шляхи та засоби розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів в умовах впровадження Нової української школи

Якість сьогоденної освіти, тобто відповідність до вимог суспільства, визначається не лише тим, що учень знає і чого він навчився в школі, а передусім здібностями і вміннями самостійно здобувати знання та використовувати їх у нових умовах. У Державному стандарті початкової освіти вказується, що метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості[1, с. 92]. Учіння має довготривалий характер, і від його якості як діяльності особистості залежить у першу чергу результат навчання та виховання. Самостійність школяра в учінні не лише підвищує рівень його загальноосвітньої підготовки, але й сприяє формуванню активної особистості. Принцип активності в навчанні виступає важливою умовою і показником реалізації будь-якого дидактичного принципу.

Проблема розвитку пізнавальної самостійності та активності учнів знайшла відображення у працях видатних педагогів: Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ф. Дістерверга, К. Ушинського, В. Сухомлинського. Серед вітчизняних вчених дане питання досліджували: П. Алексюк, І. Ільницька, Г. Ксензова, В. Кудрявцев, І. Лернер, В. Максимова, Р. Малафєєв, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Оконь, Н. Савіна, М. Скаткін та інші.

Разом з тим проблема розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів й досі залишається актуальною як для науковців, так і для вчителів-практиків. Детальне вивчення питання ефективності розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи є дуже важливим резервом для підвищення успішності та результативності навчально-виховного процесу, необхідною умовою для реалізації інтелектуальних можливостей і творчих здібностей кожної дитини. Метою нашої статті є проаналізувати шляхи та засоби розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів в умовах впровадження Нової української школи

Ефективність та результативність процесу навчання значною мірою залежить від активності та самостійності дитини. Актуальним завданням, яке стоїть перед школою в даний час, є забезпечення належного рівня підготовки учнів, здатних до виявлення активності, самостійності, самореалізації та творчої праці в сучасному мінливому світі. Сьогодні система початкової освіти зазнає значних змін і стає все більш спрямованою на створення умов, що відкривають дитині можливість самостійних дій у пізнанні навколишнього світу. У зв'язку з цим особливого значення набула проблема розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Організація навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку потребує від педагога, перш за все, забезпечити підтримку природного прагнення дитини до виявлення активності, здатності діяти за власним бажанням, самостійним вибором, а також нести відповідальність за прийняте рішення.

Пізнавальна самостійність виявляється під час здійснення пізнавальної діяльності. Пізнавальна діяльність – це процес відображення в свідомості людини предметів та явищ навколишнього світу. Вона включає процеси мислення, сприймання, уваги, уяви, готовності до певної дії чи поведінки.

Пізнавальна діяльність творча за своєю природою, адже передбачає уміння планувати, прогнозувати, ставити цілі, задачі, розкривати зміст, обирати методи, засоби, аналізувати результати навчання. Основними

компонентами пізнавальної діяльності є наступні: об'єкт, на який спрямована дія; знання про об'єкт дії (про його склад і стан на даний час); розуміння його сутності; знання про способи дії; перенесення дії у нові ситуації.

А. Леонтьєв, виділяючи структурні елементи діяльності, вказує на те, що вона не зводиться до звичайної сукупності дій. У свою чергу дія також не є просто складовою частиною діяльності, а виступає як засіб її виконання [2, с. 71].

Початкова школа – це перша і чи не найголовніша ланка в процесі здобуття освіти, виховання та розвитку людини. Тому надзвичайно важливо в цей час сприяти виникненню бажання кожної дитини вчитися (це буде можливо в тому випадку, коли всі учні матимуть змогу взяти посильну участь у виконанні спільного завдання), розумінню, що будь-яку роботу слід виконувати із зацікавленістю й відповідно до поставлених вимог. Тобто на перше місце ставимо не надання знань з навчальних тем, а прагнення зацікавити процесом навчання, розвинути пізнавальну активність та самостійність молодших школярів.

Часто в дітей можуть виникати труднощі, пов'язані з недостатнім оволодінням навичками самостійної та групової роботи, а також пошуково-дослідницькими навичками. Допомогти школярам подолати їх можна за допомогою правильної організації уроків та дотримання ряду вимог:

- використовувати ігрові способи організації виконання навчальних завдань, а також оцінювання навчальної діяльності учнів;
- формувати розумові дії школярів (орієнтувально-дослідницькі дії, оцінювання, аналіз, узагальнення, порівняння, планування) на всіх етапах навчального процесу;
- спонукати до мовленнєвої активності, здійснювати контроль за мовленням дітей;
- встановлювати оптимальний темп навчання;
- використовувати багатократні модифікаційні повторення матеріалу;

- у разі необхідності розчленовувати діяльність на окремі складові частини, елементи, операції, допомагати школярам осмислювати їх у внутрішньому співвідношенні одне до одного;
- використовувати вправи, націлені на розвиток уваги, пам'яті, уяви, будуючи їх на матеріалі уроку [3, с. 29].

Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів значною мірою залежить від рівня сформованості мотивації до активної самостійної пізнавальної діяльності. Під поняттям «пізнавальна активність» тут будемо розуміти всі види активного ставлення до навчання як до пізнання: наявність сенсу, значущості для дитини учіння як пізнання; всі види пізнавальних мотивів (прагнення до нових знань, до оволодіння способами їх надбання, прагнення до самоосвіти; мета, що реалізовує ці пізнавальні мотиви; емоції, що їх супроводжують). На основі цього школяр формується як суб'єкт навчальної діяльності.

Активізація навчальної діяльності дітей – основний шлях розвитку їх пізнавальної самостійності. У цілому, всі сторони навчального процесу – система понять навчального курсу, методи навчання та їх поєднання, структура уроку, діяльність самих учнів – здійснюють великий мотивуючий вплив.

Зміст навчання, орієнтований на формування науково-теоретичного стилю мислення, діалектичного узагальнення знань, сприяє становленню в учнів позитивної мотивації, спрямованої на освоєння наукової картини світу, на оволодіння загальними способами наукового пізнання та загальними прийомами дії для такого пізнання.

Позиція школяра як дослідника докорінно змінює ставлення до навчальної роботи, формує в нього мотивацію, спрямовану на оволодіння загальними способами пізнання явищ, загальними прийомами розв'язання пізнавальних задач [4, с. 10]. Системне засвоєння знань значно поліпшується, якщо в основу навчально-пізнавальної діяльності учнів покласти виконання

завдань узагальнюючого характеру, за якими розкривається сутність термінології (явище, поняття, закон тощо).

Застосування сучасних методів навчання вдосконалює всі види пізнавальних мотивів, перш за все широкі пізнавальні мотиви: інтерес до знань, до змісту і процесу навчання. Тією мірою, в якій дитина бере участь в пошуку й обговоренні різних способів вирішення проблеми, різних шляхів її перевірки, в неї, безумовно, вдосконалюються і навчально-пізнавальні мотиви – інтерес до способів здобування знань. Стають більш зрілими і прийоми цілепокладання школярів.

Мотиваційна сфера навчання визначається наступним: характером самої навчальної діяльності школярів, розгорнутістю і зрілістю її структури, сформованістю її компонентів (навчального завдання, навчальних дій, дій самоконтролю і самооцінки), взаємодією в ході учіння з іншою людиною; сенсом навчання для кожного школяра (визначеними ідеалами, ціннісними орієнтаціями дитини); характером мотивів навчання; зрілістю мети; особливостями емоцій, що супроводжують процес навчання.

Співвідношення всіх цих сторін мотиваційної сфери проявляється для вчителя у вигляді інтересів школярів. Інтерес є віддзеркаленням складних процесів, що відбуваються в діяльності і в її мотиваційній сфері [4, с. 12-13].

Пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена, вибіркова спрямованість особистості, що звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Цей інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку учня (В. Паламарчук), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексєєва).

Пізнавальний інтерес – це один із важливих мотивів навчання школярів. Його дія дуже сильна. Під впливом пізнавального інтересу робота відбувається продуктивно навіть у слабких учнів. Однак, варто враховувати,

що будь-яке навчальне завдання повинне мати пізнавальну мету. Дитині має бути не просто цікаво, важливо аби вона вчилася здобувати необхідні знання, мислила, діяла самостійно.

Вчителю потрібно знати і враховувати причини втрати інтересу учнями. Серед них такі:

- 1) невміння вчитися й долати труднощі пізнавальної діяльності;
- 2) великий обсяг та надмірна складність матеріалу, котрий необхідно вивчити;
- 3) неврахування вчителями бажань, навчальних можливостей і мотивів учнів;
- 4) одноманітність процесу навчання;
- 5) недостатній рівень володіння педагогом методикою та погана організація процесу навчання;
- 6) застарілість матеріальних засобів навчання (прилади, наочність) і відсутність нових;
- 7) використання традиційної структури уроку з використанням пасивних форм роботи учнів.

При використанні *пасивної моделі навчання* задача учня полягає в тому, що він повинен запам'ятати і відтворити матеріал, який подається вчителем або підручником. Діти не виконують творчих завдань, а лише сприймають інформацію у готовому вигляді.

За *активної моделі навчання* широко застосовуються проблемні творчі завдання, самостійна робота школярів. При цьому розвивається їх творче мислення, пізнавальна активність та самостійність [5, с. 2-3].

Пізнавальний інтерес за умов правильної організації педагогічної діяльності школярів та системності повинен впливати на розвиток дитини.

Пізнавальна самостійність учня початкових класів виявляється в навчальній діяльності. Молодший школяр застосовує набуті раніше знання й активно діє, робить відповідні висновки, здатний виконувати складні розумові операції.

Сучасна дидактика рекомендує надавати перевагу тим методам, що передбачають залучення учнів до активного самостійного здобування знань. Дослід чи проблемне навчання не можна протиставляти інформаційним методам або репродуктивному засвоєнню знань. Тільки вміле їх поєднання дає можливість підвищити ефективність навчання. Формування досвіду пошукової діяльності учнів не лише має розвивальне значення, а й об'єднує процеси навчання і виховання, стимулює пізнавальні потреби. Тому важливо, щоб високий навчальний результат поєднувався з розвитком пізнавальних можливостей і потреб особистості дитини, щоб виконавська діяльність підпорядковувалася творчій.

Отже, навчання і виховання ґрунтується на активній позиції учнів, їхній пізнавальній активності й самостійності. Актуальним сьогодні умовах становлення Нової української школи є впровадження у навчальний процес таких засобів активізації, як система пізнавальних і творчих завдань, застосування різних прийомів співробітництва і навчального діалогу, групової та індивідуальної роботи, що сприяє зміцненню інтересів дітей .

Список використаної літератури

1. Державний стандарт початкової освіти / Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. – К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. – 240 с.
2. Буряк В. К. Активність и самостоятельность учащихся в познавательной деятельности / В. К. Буряк // Педагогика. – 2007. - № 8. – С. 71-78.
3. Пузиревич Є. В. Створення на уроці умов для підвищення пізнавальної активності всіх учнів / Є. В. Пузиревич // Педагогічна майстерня. – 2011. - № 4 (4). – С. 29-33.
4. Харковлюк В. П. Формування мотивації до самостійної пізнавальної діяльності учнів / В. П. Харковлюк // Завучу. Усе для роботи. – 2009. - № 9. – С. 9-16
5. Ярченко Л. П. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів шляхом упровадження елементів інтерактивних технологій у навчально-

виховний процес / Л. П. Ярченко // Початкове навчання та виховання. – 2015. - № 12 (412). – С. 2-4.